

Milli kimliyin yad ünsürü

Özgə dilə məxsus soyad sonluqlarından niyə qurtula bilmirik?

1991-ci ildə yenidən müstəqilliyinə qovuşan Azərbaycanda çox keçmədən milli döyərlərə münasibət dərinləşdi. Uzun illər sovet hökumətinin təsiri altında olan ölkədə rus dilindən geniş istifadə olunurdu. Təbii ki, hər bir millətin milli kimliyi onun ana dilindən başlayır. Bu baxımdan müstəqillikdən sonra dövlət müəssisələrində Azərbaycan dilinin təşviq edilməsi dövlət siyasetinin əsas tərkib hissələrində birinə çevrildi.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə hazırlanmış, 1995-ci ildə ümumxalq referendümündə qəbul edilmiş Konstitusiyada Azərbaycan dili dövlət dili kimi öz layiqli yerini tutdu. Konstitusiyanın 21-ci maddəsində göstərilir ki, Azərbaycan Respublikasının dövlət dili Azərbaycan dilidir və Azərbaycan Respublikası Azərbaycan dilinin inkişafını təmin edir.

Ulu Öndər Heydər Əliyev tərfindən 2001-ci il iyun ayının 18-də "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" fərman da dilimizin inkişafı istiqamətində bir çox tədbiri əhatə edirdi. Ümummilli Liderin 9 avqust 2001-ci il tarixli "Azərbaycan Əlifbası və Azərbaycan Dili Günü"nın təsis edilməsi haqqında" imzaladığı fərmanla isə hər il avqustun 1-nin Azərbaycan Əlifbası və Azərbaycan Dili Günü kimi qeyd edilməsi qərara alındı.

Bu ilin 6 ayı ərzində 634 şəxsin soyadının sonluğu dəyişdirilib

Təbii ki, milliləşmə siyasetində Azərbaycan dilinin təbliği, ana dilindən geniş istifadə əsas məqamlardan biri idi. Bu baxımdan əhali arasında milli sözlərdən istifadəyə üstünlük verilməsi, xüsusən rus dilindən dilimizə keçmiş, hətta qəlibləşmiş sözlərin milli sözlərlə əvəz edilməsi mühüm məsələ idi. Əslində, bu gün də hətta rus dilini bilməyən, bu dildə heç bir anlayışı olmayan şəxslərin nitqində rus dilinə məxsus sözləri tez-tez eşidirik. Öz dilimizdə qarşılığı olduğu halda belə rus söz və ifadələrinin yerli-yersiz istifadəsi isə dilimizi korlayır.

Elə böyük əksəriyyətimizin "ov", "yev", "ova", "yeva" soyad sonluqları da dilimizə yad və milli kimliyimizi əks etdirməyən nəsnədir. Əslində, Milli Məclisin 1993-cü il 2 fevral tarixli "Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının soyadlarının dövlət dilinə uyğunlaşdırılması haqqında" qərarı ilə vətəndaşlar "ov", "yev" sonluqlu soyadlarını sözün kökündən asılı olaraq "lı", "lu", "qızı" sonluqlu və ya sonluqsuz ifade formaları ilə əvəz edə bilirlər. Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları soyadlarının sonluqları rəsmi sənədlərlə dəyişdirilənədək hüquqi əhəmiyyəti olan bütün sənədlərdə soyadlarının yeni ifadə formalarını işlədə bilərlər. Həmçinin qərarda soyadların sonluqlarının dəyişdirilməsi ilə əlavə

qədar yeni hüquqi sənədlərin vərilməsi üçün rüsum tutulmaması da qeyd olunurdu. Lakin görünən odur ki, həm qərardan sonra bəzi doğulanlar, həm də yeni nəsil hələ də bu soyad sonluqlarından xilas ola bilməyiblər.

Bundan sonra isə Nazirlər Kabinetinin "Adın, ata adının və soyadın verilməsi və dəyişdirilməsi" qaydaları barədə qərarı olub. Qərara əsasən, 18 yaşına çatmış hər bir vətəndaşın ərizəsinə görə onun mövcud soyadının sonluğuna dəyişiklik edilir. 18 yaşına çatmayanların isə soyadlarının sonluğuna dəyişiklik onların valideynlərinin və digər qanuni nümayəndələrinin (övladlığı götürənlərin, qəyyumun və ya himayəçinin) ərizəsi əsasında həyata keçirilir.

Bəs dilimizə xas olmayan soyad sonluqlarından imtina, özüñüküldəşdirmə üçün hansı addımlar atılmalıdır? Müstəqil, demokratik Azərbaycanda milli kimliyimizi göstərən soyadların milliləşdirilməsi üçün məlumat yetərsizliyimi var, yoxsa bu istiqamətdə hüquqi addımların atılması vacibdirmi?

Qeyd edək ki, Ədliyyə Nazirliyinin məlumatına əsasən, 2024-cü ildə 1479, bu ilin ilk 6 ayı ərzində isə 634 şəxsin soyadının sonluğu dəyişdirilib. Bu göstəricilər də prosesin zəif getdiyini göstərir. Odur ki, zamanında uşaqlara verilən soyadlarda bu məqam diqqətə alınmalı və valideynlərə soyad sonluqları barədə məlumat verilməlidir.

Soyad sonluqlarının dəyişdirilməsi ilə bağlı əlavə inzibati qaydaya ehtiyac yoxdur

Milli Məclisin Elm və təhsil komitəsinin sədri Anar İsgəndərov qəzetimizə açıqlamasında bildirib ki, müstəqil Azərbaycan xanlıqları 1813-cü il (Gülüstan) və 1828-ci il (Türkmənçay) müqavilələri ilə çar Rusiyasının tərkibinə daxil edildikdən sonra onların bütün hüquqları əllərindən alındı.

Onun sözlərinə görə, xanlıqlar dövründə hər bir azərbaycanlıının adı o dövrün müsəlman qaydalarına, ənənələrinə uyğun qoyulmuş: "Amma Azərbaycan çar Rusiyası tərəfindən işgal olunduqdan sonra əhalinin siyahıya alınmasında məlum oldu ki, soyadların sonuna məcburi şəkildə çar Rusiyasında olduğu kimi əlavələr - "ov", "yev" və "ova", "yeva" sonluqları əlavə edilməlidir. Həmin dövrdən başlayaraq bu ənənə hələ də davam edir. 1918-ci ilə qədər soyad-

lar bu şəkildə qoyulurdu, amma bir qisim azərbaycanlılar var idi ki, onların sırasına xüsusən yazarlar, ziyanlılar daxil idi, bu kimi sonluqlardan imtina edə bilirdilər. 1918-1920-ci illərdə mövcud olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qısa müddət yaşadığına görə bu məsələ ilə bağlı nə parlament, nə də hökumət səviyyəsində qərar qəbul edə bildi, amma bununla bağlı tövsiyələri var idi".

Deputat qeyd edib ki, 1920-ci ilin aprel işğalından sonra çar Rusiyası dövründəki ənənələr bərpa olunub və nadir hallarda müəyyən azərbaycanlılar soyadlarını öz arzu və isteklərinə uyğun götürə bilirdilər: "Beləliklə, 70 il ərzində proses belə davam edib. Azərbaycan yenidən dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra həm hökumətin bu istiqamətdə addımları, həm də ad və soyadların dəyişdirilməsi ilə bağlı təkcə tövsiyələr deyil, həmçinin lazımi sənədlərin siyahısı barede məlumatlar aidiyəti qurumlara göndərilib. Milli azadlıq əhəkətinin nəticəsi olaraq o dövrdə əhalinin əksəriyyəti soyad sonluqlarının dəyişdirilməsi prosesində kütləvi şəkildə iştirak edib. Bir müddət sonra isə bu proses səngiyib. Ancaq bu gün, demək olar ki, əksər azərbaycanlılar qaydalara riayət edir. Müstəsna hallarda ölkədən kənardə doğulan uşaqların soyad sonluqlarında həmin ölkənin qaydalarına uyğun olaraq "ov", "yev" sonluqlarından istifadə olunur".

Komitə sədri vurgulayıb ki, soyad və sonluqlarının dəyişdirilməsi məcburi deyil: "Amma son dövrlər yeni nəslin soyadlarının Azərbaycan dilinə uyğun olduğu görünür. 1990-ci illərdə bu proses sürətli gedirdi, hətta yaşlı insanlar belə rus dilinə məxsus soyad sonluqlarından imtina edirdilər. Bu gün yeni nəsil birmənalı olaraq Azərbaycan soyadlarından istifadə edir".

Deputat bildirib ki, soyad sonluqlarının dəyişdirilməsi ilə bağlı əlavə inzibati qaydaya ehtiyac yoxdur və bu, könüllülük prinsipi əsasında olmalıdır. Təkcə Azərbaycanda deyil, keçmiş müttəfiq respublikaların əksəriyyətində belədir, lakin ölkəmizdə bu proses daha sürətli və uğurlu şəkildə həyata keçirilir.